

РОЗДІЛ 5.

СТИЛІСТИКА ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ

Отримано: 17 травня 2019 року

Прорецензовано: 22 травня 2019 року

Прийнято до друку: 23 травня 2019 року

e-mail: aurora.aeternam@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-6(74)-129-132

Байтеряков Є. О. Лінгвостилістичні засоби вербалізації лексико-семантичного поля «смерть» (на матеріалі оповідань зі збірки «The King In Yellow» Р. Чемберса). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 6(74), червень. С. 129–132.

УДК 811.111'38

Байтеряков Євген Олегович,
Запорізький національний університет

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «СМЕРТЬ» (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАНЬ ЗІ ЗБІРКИ «THE KING IN YELLOW» Р. ЧЕМБЕРСА)

У статті розглянуто проблему вербалізації лексико-семантичного поля «смерть», що входить до макрополя «жах», лінгвостилістичними засобами у химерній прозі Роберта В. Чемберса на прикладі збірки оповідань «The King In Yellow». Наголошено на важливості діахронічного підходу до дослідження тропів, висвітлено логіку та взаємозв'язок між частинами системи лінгвостилістичних засобів. Також запропоновано авторський алгоритм розбудови саспенсу на основі дослідження текстів Р.В. Чемберса – система містить п'ять константних та один ситуативний етапи. Попри те, що алгоритм було виявлено на матеріалі химерної прози одного конкретного автора, він має універсальні ознаки та може проявлятися у текстах інших жанрів.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, вербалізація, лінгвостилістичні засоби, химерна проза, саспенс.

Eygenii Baiteriakov,
Zaporizhzhia National University

LINGUOSTYLISTIC MEANS OF VERBALIZATION OF THE LEXICAL SEMANTIC FIELD “DEATH” (BASED ON THE COLLECTION OF SHORT STORIES “THE KING IN YELLOW” BY R. CHAMBERS)

Over the past century, the concept of horror, as well as its place in the linguistic picture of the world, has undergone significant changes. It is stipulated by social changes to some extent, but the development of horror fiction as a genre, which originated from ghost stories and gothic prose, also plays an important role.

Yet, suspense still remains the central element of short horror prose. For a long time it was believed that this effect is achieved exclusively by creating an appropriate atmosphere, but these statements lacked specificity: how exactly this atmosphere is created, what mechanisms are responsible for the making the reader terrified. The wording of the literary critic H.P. Lovecraft, from which most linguists are starting in the study of horror fiction, is also very vague: «The oldest and strongest emotion of mankind is fear, and the oldest and strongest kind of fear is fear of the unknown».

The collection of short stories by Robert William Chambers “The King in Yellow”, which had a significant impact on the development of the English-language school of horrors, was chosen as an example. The study revealed that in each story from the “The Yellow Mythos” series, the author refers to the lexical semantic field “death” because of the stable negative connotations of the recipient with this phenomenon. Verbalization of the field (and, accordingly, the heightening of suspense) occurs according to an algorithm consisting of the following points: 1. The trope with ambiguous interpretation, which indicates the presence of injury or illness. 2. The trope that specifies the nature of the injury or illness. 3. The trope that links injury or illness to characters, objects or events from “The Yellow Mythos”. 4. The trope that indicates the development of the disease or the aggravation of the state of injury. 5. The trope that describes the world of Carcosa through injury or disease.

The algorithm is universal for the analyzed four stories (“The Repairer of Reputations”, “The Mask”, “In the Court of the Dragon”, “The Yellow Sign”); by all signs it is also present in the works of other authors. The prospect of further research is the verification of the algorithm for its universality, as well as consideration of the verbalization of other lexical semantic fields of the negative group on similar material.

Key words: lexical semantic field, verbalization, linguostylistic means, weird fiction, suspense.

Постановка проблеми. Впродовж останнього століття тлумачення поняття жаху та його місця у мовній картині світу значною мірою змінилося. Почасти через зміну актуальних загроз для людства, почастіше – через активний розвиток літературного втілення страху, прози у жанрі «горор» (від англ. «horror»). Тим не менш, будова лексико-семантичного макрополя «жах», що включає в себе кілька полів, лишилася незмінною, так само, як і форма його відтворення у мовній картині світу. У цьому матеріалі ми пропонуємо розглянути одну зі складових цього макрополя, а саме – лексико-семантичне поле «смерть», оскільки саме страх перед смертю є одним з найбільш сталих та незмінних проявів жаху.

Метою розвідки є виявлення системи лінгвостилістичних засобів відображення лексико-семантичного поля «смерть» та складових мікрополів у горорній прозі на прикладі твору «The Repairer of Reputations» Роберта Чемберса.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Г. Ф. Лавкрафт в есеї «Надприродний жах у літературі», що слушно вважається одним із найвпливовіших досліджень жанру «горор» першої половини ХХ ст., стверджує: «Найдавніша та найсиль-

ніша людська емоція – це страх, а найдавніший і найсильніший страх – це страх перед незанимим» [4]. Фактично, у цій тезі письменник формулює основне завдання, що стоїть перед автором будь-якої історії жахів – налякати читача невідомістю. Проте основна риса цього відчуття полягає в його абстрактності, в неможливості вказати на описуваний предмет напряму. Саме тому в англійських творах у жанрі «горор» широко використовується навіювання – метод впливу на свідомість реципієнта, заснований на некритичному сприйнятті інформації. Також цим питанням займалися А. Дерлет, Е. Блейлер та С. Джоші [4]. На жаль, у вітчизняній лінгвістиці тема лишається недослідженою.

Викладення основного матеріалу. Зазвичай автори вдаються до відсилання до певного концепту чи лексико-семантичного поля, що має стійкі негативні конотації в тій культурі (або в межах того дискурсу), що до неї належить потенційна аудиторія. Ці поля можна розділити на дві загальні категорії: *апріорні* та *апостеріорні*. Апріорні лексико-семантичні поля резонують з уявою переважної більшості реципієнтів, оскільки втілюють в собі поняття, спільні для багатьох культур – до них можна віднести такі угруповання, як «смерть», «війна», «лихе передчуття», «голод», тощо. Апостеріорні концепції мають досить чітку прив'язаність до історичних, національних чи соціокультурних передумов: скажімо, лексико-семантичне поле «магія вуду» вочевидь є ялчим для мешканця Дагомеї, проте не матиме відчутного впливу на представника іншої етнічної групи; так само, лексико-семантичне поле «апокаліпсис», що маніпулює певною конкретною датою, втрачає всі ялчні конотації, щойно ця дата минає.

З цього виходить два твердження. По-перше, алюзія на апостеріорні концепції здатна вплинути на конкретну спільноту за умови збігу чітко визначених хронологічних та культурних чинників, в іншому разі вплив нівелюється. По-друге, застосування стилістичних засобів для вираження апріорних лексико-семантичних полів дозволяє зберігати оригінальне значення у значно ширших часових межах.

Одним з найпоширеніших апріорних концептів є «смерть», оскільки символізує скінченність будь-якого існування. Відсилання до неї знаходимо у творах Е. А. По та Е. Бірса, що мали значний вплив [1] на збірку химерної прози Р. Чемберса «The King In Yellow» – до її складу належить оповідання «The Repairer of Reputations».

Зазначимо, що задля вербалізації лексико-семантичного поля «смерть» використовується прийом «саспенс». Саспенс – це стилістичний прийом, характерний відтворенням гнітючої, тривожної атмосфери за допомогою як окремих лексико-семантичних засобів, так і систем, утворених з цих одиниць [3]. Тому важливо розглядати тропи саме в тому порядку, в якому вони з'являються в тексті.

Перший приклад навіювання розгорнутою метафорою зустрічаємо на початку твору: «After the colossal Congress of Religions, **bigotry and intolerance were laid in their graves**, and kindness and charity began to draw warring sects together» [2]. Характерно, що для розбудови саспенсу автор вдається до начебто позитивного вжитку тропу з негативною конотацією: «до могил» відправили «фанатизм та нетерпимість», поєднання двох негативних характеристик створює метафору з позитивним значенням. Але у контексті всього твору це – перша ознака розбудови втілення лексико-семантичної групи «смерть».

Описуючи поширення страхотливого рукопису, автор вдається до порівняння: «It is well known how **the book spread like an infectious disease**[...]» [2], що апелює до мікрополя «хвороба», що, своєю чергою, належить до ширшої концепції «смерть». Р. Чемберс підсилює цей засіб подальшою градацією: «It is well known how the book spread like an infectious disease, **from city to city, from continent to continent**[...]» та антитезою: «[...] **barred out here, confiscated there**, denounced by Press and pulpit, censured even by the most advanced of literary anarchists» [2]. В такий спосіб значення порівняння не тільки підкреслюється, але й збільшується у масштабах, набуває характеристики неминучості, неопозбунності та всеохопності. Утворюється асоціативний ланцюжок: «рукопис як хвороба → хвороба призводить до смерті → рукопис повільно, але стабільно шириться світом → смерть повільно, але стабільно наближається».

Коли мова заходить про сутність рукопису, Р. Чемберс застосовує ще одну розгорнуту метафору, що належить до лексико-семантичного поля «смерть»: «[...] although it was acknowledged that the supreme note of art had been struck in *The King in Yellow*, all felt that **human nature could not bear the strain, nor thrive on words in which the essence of purest poison lurked**» [2]. В цьому випадку навіювання простіше («отрута → смерть»), однак завдяки частковій паралельній конструкції («[...] **could not bear the strain, nor thrive on words** [...]» [2]) зміцнюється його значущість, а також встановлюється зв'язок з попереднім лінгвостилістичним засобом.

Наступне порівняння в цікавий спосіб поєднує денотаційне та конотаційне значення у двох втіленнях концепції «смерть»: «[...] his limbs contracting and curling up **like the legs of a dying spider**» [2] – персонаж хворий (пряме значення, мікрополе «хвороба»), а тому зивається, наче павук перед смертю (переносне значення, поле «смерть»). Важливо відмітити, наскільки цей троп відрізняється від розгорнутої метафори на початку попри належність до спільної системи навіювання: тут автор обирає не просто негативну характеристику, але й огидне візуальне відображення. Так само напряму використовується й епітет «murderous blow» («I aimed a **murderous blow** at the cat»).

Почасти до розглянутого поля належить також анадиплозіс, вжитий у діалозі персонажів: «– I have never cared to ride since **my fall**,» I said quietly. – «Ah, yes, **your fall**,» he repeated, looking away from me» [2]. У першому випадку йдеться про психічну травму (мікрополе «хвороба»), викликану падінням з коня, а у другому – моральне падіння персонажа. Схожим чином автор викриває божевілля головного героя, Гільдред Кастейна, в іншому анадиплозісі: «**promise me to listen to what I have to tell later**.» «I promise, if you wish it,» he said pleasantly» [2]. З цього виходить, що до лексико-семантичного мікрополя «хвороба» можна віднести не тільки інфекції, але й розлади психіки.

Ланцюг лінгвостилістичних засобів, що втілюють концепцію «смерть», сягає своєї вершини в епітеті «agonized scream» («I remembered Camilla's **agonized scream** and the awful words echoing through the dim streets of Carcosa» [2]) – не стільки через оригінальність, бо цей троп важко вважати авторським, проте через функцію підкреслення кульмінації подій, що він виконує. По факту, епітет є звуковим («крик») маркером, що вміщує в собі всю напругу, зведену попередніми виразами. Пізніше цей прийом, концентрація розбудованого саспенсу у скрику, отримав окрему назву в американській лінгвістиці – «screeamer», запропоновану Джейсоном Колатіно [3].

Отже, спочатку з'являється розгорнута метафора, що вводить реципієнта в оману, подаючи дещо зі свідомо негативними конотаціями у позитивному чи принаймні двозначному контексті (смерть як позбавлення від застарілих стереотипів),

потім ненав'язливо вплітає аналогію між описуваним об'єктом (рукописом) та апіорними негативними явищами (хвороба, смерть), далі на основі цього зв'язку посилюється значущість описуваного об'єкта (розповсюдження та згубна дія рукопису), а тоді з'являються вже прямі згадки питомого поля (хвороба, передсмертний крик, тощо) і його зв'язку зі світом Каркози. Таким чином утворюється саспенс, в уяві читача активізується система асоціацій, утворена завдяки авторському добору конкретних різновидів лінгвостилістичних засобів, та сягається кінцева мета прози у жанрі «горор» – реципієнтом заволодіває жах.

Зауважимо, що така саме схема втілюється і в оповіданні «The Mask». Божевілля одного з персонажів спочатку проявляється через епітет «**clouded eyes**», що містить алюзію на вірш-епіграф до збірки: «Along the shore **the cloud-waves break**» [2]. Йдеться про хвилі озера Галі зі світу Каркози, що уособлює змінений стан свідомості – щоправда, зрозуміло це лише у контексті всієї книжки.

Далі, після двозначного лінгвостилістичного засобу, вживається більш очевидне позначення розумового розладу: «there was a **feverish excitement** in his voice» [2], де епітет «**feverish excitement**» виступає в ролі вищого штабелю розвитку ідеї поступового знівчення персонажа. Поняття «лихоманка» закономірно відноситься до мікрополя «хвороба».

Наступними тропами, що підсилюють навіювання шаленства персонажа, є епітети: «Geneviève, sitting bolt upright, with **crimson cheeks and glittering eyes, babbled incessantly**» [2]. В цьому випадку автор передає фізичні, тобто очевидні й незаперечні симптоми розладу. Важливо зауважити, що завдяки пролонгованості навіювання в реципієнта складається враження, наче він сам діагностував у персонажа хворобу ще до того, як проявились показові свідчення. Таким чином, дистанція між світосприйняттям читача та картиною світу, що її змальовує автор, скорочується, утворюючи благодатний ґрунт для розбудови саспенсу.

Так само, як у випадку з рукописом із «The Repairer of Reputations», складається кілька асоціативних ланцюжків:

- 1) захмарені очі → хмари з озера Галі → озеро розташоване у Каркозі;
- 2) захмарені очі → прояви лихоманки → божевілля.

Взаємодія цієї пари утворює умовивід – відповідно, захмарені очі персонажа свідчать про зв'язок із Каркозою та божевіллям, – що, своєю чергою, призводить до заключення: Каркоза = божевілля.

Аби уникнути двозначності, Р. Чемберс довершує серію тропів епітетом, що остаточно викриває стан персонажа: «At my first touch she sighed and sank back, closing her eyes, and then – then – as we still bent above her, she opened them again, looked straight into Boris' face – **poor fever-crazed girl!** – and told her secret» [2]. Уперше з'являється емоційно-марковане слово «crazed», якому притаманні негативні конотації (у контексті психічного захворювання), сам епітет синтаксично підкреслений через подвійні тире та знак оклику, підсилює значення інформації, що подається далі.

Відзначимо, що в оповіданні «The Mask» шаленство також є способом пізнати приховану правду, пов'язану зі світом Каркози. Маска, що її взято за назву твору, є метафорою здорового стану свідомості особи, що не контактувала з книжкою «The King in Yellow» – прочитання ж розкриває «істину», забираючи глузд взамін: «**The mask of self-deception** was no longer a mask **for** me, it was a part **of** me» [2]. Антитезис наголошує на важливості змін, що відбулися в свідомості персонажа (себто на впливу розвитку хвороби на його світосприйняття), а метафора продовжується в наступному реченні у пролонгованій формі: «**Night lifted it, laying bare the stifled truth below**; but there was no one to see except myself, and when the day broke the mask fell back again of its own accord» [2]. До мікрополя «хвороба» також належать такі епітети, як «**troubled mind**» та «**disordered mind**», що не тільки підкреслюють божевілля персонажа, що вже стало очевидним для реципієнта, але й пов'язують його із маскою.

Розкривши за допомогою цього ланцюжка весь спектр психічного захворювання та його впливу на решту чинників, автор додає ключову складову, заради котрої і розбудовувався саспенс: пряме введення елементів світу Каркози до нарративу, користуючись при цьому розгорнутим порівнянням: «Feverishly I struggled to put it from me, but I saw the lake of Hali, thin and blank, without a ripple or wind to stir it, and I saw the towers of Carcosa behind the moon. Aldebaran, the Hyades, Alar, Hastur, glided through **the cloud-rifts which fluttered and flapped as they passed like the scolloped tatters of the King in Yellow**» [2]. Важливо, що на початку речення знову застосовується слово «fever» («feverishly») – на меті знову стоїть акцентування на зміненому стані свідомості та його прив'язку до Каркози. «**Cloud-rifts**» недвозначно резонують з «**clouded eyes**», вчергове виявляючи зміст та значення алюзії, прихованої на початку тексту.

Зіставлення ланцюжків лінгвостилістичних засобів, що використовуються в оповіданнях «The Repairer of Reputations» та «The Mask», демонструє велику схожість, коли не тотожність системи, що в них використовується. Таким чином, прибравши конкретні приклади вжитку, можемо виявити наступний *алгоритм утворення саспенсу* на основі лексико-семантичного поля «смерть» (з мікрополем «хвороба» включно):

1. Троп з двозначним трактуванням, що свідчить про наявність розладу, травми або хвороби.
2. Троп, що окреслює характер розладу, травми або хвороби шляхом навіювання.
3. Троп, що пов'язує розлад, травму або хворобу з персоналіями, локаціями або явищами Каркози.
4. Троп, що конкретизує ступінь важкості розладу, травми або хвороби.
- 4.1. Троп, що акцентує увагу на важкому перебігу хвороби (*функціонально*)
5. Троп, що описує світ Каркози через розлад (звичай психічний).

Перші два етапи націлені на підсвідоме: сприймаючи текст, реципієнт може не звернути увагу на ці лінгвостилістичні засоби, проте пізніше, на четвертому етапі, усвідомить, що бачив натяки та непрямі свідчення раніше.

Третій етап як правило поєднує певні звичні речі (скажімо, хмари в небі) з об'єктами, що належать до реальності Каркози (наприклад, з водами озера Галі). Функція цього кроку – показати, що описані негаразди мають ірраціональну природу, що йдеться не тільки й не стільки про ураження здоров'я. Разом з двома попередніми тропами, цей художній засіб утворює підґрунтя для четвертого етапу, де відбувається умовний «момент істини» – прямий опис захворювання, про яку раніше можна було лише гадати, з деталями, що уточнюють стан хворого. Такий прийом використовує ефект акваріуму, що розбивається – інформація, що про її існування реципієнт здогадувався, але не знав напевне, «вливається» суцільним потоком.

На цій хвилі п'ятий етап сягає найвищого впливу. Скориставшись закинутою раніше «приманкою» (троп № 3), автор спрямовує накопичену завдяки попереднім прийомам напругу в русло ірреального та вербалізує центральний елемент питомої лексико-семантичної групи в контексті вигаданого химерного світу Каркози.

Головні висновки. Наведені приклади свідчать про переважне вживання *метафори* та *епітета* як лінгвостилістичних засобів відтворення лексико-семантичне поле «смерть» (разом з мікрополем «хвороба») в тексті.

Алгоритм утворення саспенсу, виявлений на матеріалі оповідань «The Repairer of Reputations» та «The Mask», характерний також для решти творів жаків збірки «The King In Yellow» (за винятком поезії в прозі «The Prophet's Paradise») і для короткої прози горору загалом. Навіювання, що лежить в основі цього прийому, є сполучною ланкою між начебто розрізненими тропами та дозволяє виокремити художні засоби, що мають на меті розбудову негативних конотацій, пов'язаних з лексико-семантичним полем «смерть», від решти. Особливий інтерес викликає система авторських символів, так званий світ Каркози, що описує ірраціональну реальність та розкриває широкі можливості для подвійного трактування багатьох тропів. Вважаємо слушним проведення окремого дослідження лінгвостилістичних засобів вираження інших лексико-семантичних груп, наявних у збірці (зокрема, «диявол»), а також характеристику системи номенів «світу Каркози», утвореної Р. Чемберсом.

Література:

1. Лір Є. Під Жовтим Знаком. Післямова перекладача до видання Роберта Чемберса. *Король у жовтому*. Київ: Видавництво Жупанського, 2018. С. 233–243.
2. Chambers R.W. *The King in Yellow*. Pushkin Press, 2018. 160 p.
3. Jason Colavito, *Knowing Fear: Science, Knowledge and the Development of the Horror Genre*. Jefferson, NC: McFarland, 2008.
4. Joshi S.T. *Unutterable Horror: A History of Supernatural Fiction*. Hippocampus Press, 2015. 776 p.